

Makale Geliř Tarihi: 07.02.2019 Yayın Kabul Tarihi: 11.06.2019

## TÜRKMEN TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE SÖZCÜK ÖBEKLERİ İNCELEMESİ

Sebahat ARMAĞAN\*

Öz

Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle birlikte Güneybatı/ Oğuz grubunu oluşturan Türkmen Türkçesi, bu grubun doğu kolundadır. Önemli sözlü ve yazılı kaynakları bulunan Türkmen Türkçesinin söz varlığı büyük oranda Türkçe kelimelerden oluşsa da Türkmen Türkçesine zamanla diğer dillerden de sözcükler girmiştir. Bu yabancı unsurlar düşünüldüğünde, şüphesiz ki bundan en az etkilenen atasözleri olmuştur. Çünkü atasözleri uzun tecrübeler sonunda oluşan ve yabancı unsurlardan en az etkilenen söz varlıklarıdır. Bu yönüyle sözlü edebiyatın önemli kaynaklarından olan atasözleri, gerek semantik gerekse sentaktik açıdan incelemeye değer dil unsurlarıdır. En az iki sözcüğün birleşmesiyle oluşan sözcük öbekleri, söz diziminde ele alınan bir konudur. Türkmen Türkçesi atasözlerindeki sözcük öbeklerinin incelendiği bu çalışmada, oluşumu uzun zaman öncesine dayanan atasözlerindeki sözcüklerin yan yana gelme kuralları üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada, B. Mammetyazov ile N. Esenmıradov tarafından hazırlanmış olan Türkmen Nakılları ve Atasözleri (Marnınyazov vd, 1983) adlı eserde bulunan atasözlerinin ele alındığı Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Sis, 2005) adlı eserdeki atasözleri söz dizimi açısından incelenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkmen Türkçesi, atasözleri, sözcük öbekleri, söz dizimi.

### EXAMINATION of PHRASES in TURKMEN TURKISH PROVERBS

Abstract

The Turkmen Turkish, which forms the Southwestern/ Oğuz group together with the Turkey Turkish, Azerbaijani Turkish and Gagauz Turkish, constitutes the eastern branch of this group. Although the Turkmen Turkish, which has important verbal and written sources, consists mainly of Turkish words, it has gradually obtained words from other languages as well. When these foreign elements are considered, it can be said that undoubtedly the proverbs are less influenced by them. Because proverbs are formed as the result of a long experiences and therefore are least influenced by foreign elements. In this respect, proverbs, which are important sources of oral literature represents language elements worth to be examined in terms of both semantics and syntactic. The phrases formed by the combination of at least two words are a matter discussed in syntax. This study, which examines the phrases in the Turkmen Turkish proverbs, is focuses on the rules of position of words side by side in the proverbs that have been created a long time before. In this study, it has been studied the syntax of the proverbs of the

\* Öğr. Gör. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, e-posta: [Sebahat.armagan@gop.edu.tr](mailto:Sebahat.armagan@gop.edu.tr), ORCID: 0000-0002-7055-9577.

work named Comparative study on the Turkmen Proverbs(Sis, 2005), which is prepared on the basis of the proverbs included in the work named Turkmen Transpositions and Proverbs, prepared by B. Mammetyazov and N. Esenmuradov (Marnnetyazov, 1983).

**Key Words:** Türkmen Turkish, proverbs, phrases, syntax.

Türkiye Türkçesinin söz dizimi, hem dil bilgisi kaynaklarının diğer konularıyla birlikte alınmakta hem de söz dizimi başlı başına bir eser olacak şekilde incelenmektedir. Türkçe söz dizimi üzerine yapılan en önemli çalışmalar şunlardır: Vecihe Hatipoğlu (1972) *Türkçenin Sözdizimi*, Baskakov (1974) *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları*, Mazhar Kükey (1975) *Türkçenin Sözdizimi*, Rasim Şimşek (1987) *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, H. İbrahim Delice (2003) *Türkçe Sözdizimi*, Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam (2003) *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Leyla Karahan (2004) *Türkçede Söz Dizimi*, Metin Erdoğan (2006) *Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi*, Bilal Aktan (2009) *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Günay Karaağaç (2009) *Türkçenin Söz Dizimi*, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli (2012) *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Mehmet Özmen (2013) *Türkçenin Sözdizimi*.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de önemli söz dizimi çalışmaları bulunmaktadır (Azimov, 1959; Guzıçıyev, 1984; Hamzaev, 1956-1957-1959-1969, Hıdırov, 1947, İbrayimov, 1958-1959; Kürenov vd. 1977; Muradov, 1977; Nartıyev, 1980-1981; Poseluyevskiy 1943; Saparov, 1971; Sarıyev ve Güder 1998; Sarıyev, 1972-1980). Bu çalışmaların yanında, Türkmen Türkçesinin söz dizimi üzerine tezler de mevcuttur (Biray, 1985; Kayasandık, 1998).

Söz diziminin önemli konularından biri olan sözcük öbekleri, kaynaklarda *yargısız anlatım* (Hatipoğlu, 1972), *kelime grubu* (Ergin, 1989; Karahan, 1999; Usta, 2000; Karaörs, 2004; Erdoğan, 2006; Aktan, 2009; Özkan ve Sevinçli 2012), *kelime öbeği* (Delice, 2003), *takım* (Banguoğlu, 2007), *sözcük öbeği* (Akbayır, 2007), *söz öbekleri* (Karaağaç, 2009) ve *öbek* (Koç, 1996, Uzun ve Aydın 2006; Gökdayı 2010) terimleriyle kullanılmaktadır.

Sözcük öbekleri “birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir” (Ergin, 1989: 353). Delice’ye göre; “birden çok kelimedenden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle veya cümlemsi içinde tek cümle ögesi; kelime öbeği içinde bütün halinde yardımcı veya temel öge olarak işlem gören ve bir kelime türü (isim, sıfat, zamir, edat, vb.) yerine kullanılan söz dizileri” (2003: 17) kelime öbekleridir.

Kelimelerin birbirleriyle olan ilişkileri ve yan yana gelme kuralları söz diziminin inceleme alanına girmektedir. “Anlamsal yani anlam yönü ağırlıkta olan söz birlikleri” (Usta, 2000: 209) olan öbekler belirli bir kuralla bir araya gelen en az iki sözcükten oluşmaktadır. Öbekler oluşurken çeşitli ekler de fonksiyon üstlenmektedir. Bu ekler, çoğunlukla isim çekim ekleridir. “Sözdiziminin anlaşılmasında önemli bir basamak” (Usta 2000: 209) vazifesi gören sözcük öbekleri “öbeğin temel ögesinin bazen sonda bazen başta bazen de ortada bulunduğu kabul edilmekte, öbek de buna göre sınıflandırılmaktadır.” (Gökdayı, 2010: 1297). Birleşik sözcüklerle karıştırılan sözcük öbekleri, yazarların öbekleri ele alış şekline göre değişiklik göstermektedir.

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

Sözlü edebiyatın en önemli kaynaklarından olan atasözleri, geçen zaman içerisinde pek bir değişime uğramadığı için Türkçenin söz dizimi özelliklerini üzerinde en iyi şekilde taşımaktadır. Bu nedenle atasözlerinin söz dizimi özellikleri üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Burdurlu, 1967; Altun, 2004). Türkiye Türkçesinde yapılan çalışmaların yanında diğer lehçe ve şivelerin atasözleri üzerine çalışmalar da görülmektedir ve bu çalışmalarda atasözleri çeşitli yönlerden incelenmektedir (Taymas, 1968; Alkaya, 2001; Sis, 2005; Oruç, 2013; Gültekin, 2013; Kerimoğlu, 2014; Armağan, 2016).

“Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi” başlıklı bu yazıda sözcük öbekleri kelimeyle kurulan öbekler ve ekle kurulan öbekler biçiminde iki ana başlıkta değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, B. Mammetyazov ile N. Esennıradov tarafından hazırlanmış olan “Türkmen Nakılları ve Atasözleri” (Mammetyazov vd, 1983) adlı eserde bulunan atasözlerinin ele alındığı “Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” (Sis, 2005) adlı eserdeki atasözlerinin söz dizimi incelenmektedir. Bu atasözlerinin anlamı ve yapısı ise başka bir çalışmada ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir.

### 1. Kelimeyle Kurulan Öbekler

#### 1.1. Edat Öbekleri

##### 1.1.1. Bağlama Edatı Öbeği

[Dost bilen yi, iç emma alış beriş etme (TNA, 993). Dost ile ye iç ama alış veriş etme. (ADS, 1, 247, 997).]

dost bilen yi, iç / emma / alış beriş etme

[Suv getirenem bir küyze dövenem bir (TNA, 2571). Suyu getiren de bir testiği kıran da (ADS, I, 434, 2321).]

suv getiren / em küyze döven / em (suv getiren hem küyze döven hem)

##### 1.1.2. Çekim Edatı Öbeği

[Dağ dag bilen tapışmaz, adam adam bilen tapışar (TNA, 843). Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur (ADS, I, 227, 843).

dag dag / bilen

adam adam / bilen

[Dağına göre dumanı, yerine göre yılanı (TNA, 842). Dağına göre dumanını, yerine göre yılanı. Allah dağına göre kar verir (verir kış.). (ADS, I, 138, 203).]

dağın / a göre

yerin / e göre

[Dost bilen yi, iç emma alış beriş etme (TNA, 993). Dost ile ye iç ama alış veriş etme. (ADS, 1, 247, 997).] [Yekelik hudaya yağşı (TNA, 2946). Yalnızlık Allah'a mahsustur (yaraşır)(ADS, I, 465, 2513).]

dost / bilen

## Sebahat ARMAĞAN

[Emgegi giren bolsa täbibe garşı gelir. (TNA, 1150). Hastalanacaksa tabibe rastlar. İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir (ADS, I, 278, 1284).]

täbib / e garşı

[Yassıdan soñ yatmak yağşı (TNA, 2902). Yatsıdan sonra yatmak gerek. Yatsıdan sonra oturmaya giden ya soğan yer, ya sögen (BAAD, I, 203).]

yassı / dan soñ

[Zadam zatla gerek (TNA, 3108). Adam da adamla gerek. Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu (ADS, I, 114, 66).]

zat / la

### 1.1.3. Pekiştirme Edatı Öbeği

[Giden bar da gelen yok (TNA, 1466). Giden var da gelen yok. Gidenin geleni olur (BAAD I, 143).]

giden bar / da

[Mıhman mıhmanı gısganar, öy eyesi ikisiem (TNA, 218). Misafir misafiri istemez ev sahibi ikisini de (ADS, I, 391, 2024).]

ikisi / em: ikisi hem

[Mollanın diyenini et-de, edenini etme (TNA, 2149). Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle) yaptığını yapma (ADS, I, 316; 1477).]

et / de

[Yaman ayaldan acdarha-da kaçıpdir (TNA, 2864). Yaman kadından ejderha da kaçmış. Yaman komşu, yaman avrat, yaman at, birinden göç, birini boşa, birini sat (ADS, I, 466, 2516).]

acdarha / da

[Zadam zatla gerek (TNA, 3108). Adam da adamla gerek. Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu (ADS, I, 114, 66).]

zad / am: zad hem

## 1.2. Fiil Öbeği

### 1.2.1. Yabancı İsim/ Yardımcı Fiil Yapısında

[Yurduñu terk edici bolma (TNA, 3081) Yurdunu terk edici olma. Memleketinden çıkan deli olur, başında kavak yeli olur (BAAD, I, 171).]

terk edici / bol-

terk / et-

[Akmak mıhman öy eyesine hödür eder (TNA, 111). Ahmak misafir ev sahibini ağırılar (ADS, I, 125, 147).]

hödür / et-

[Gara keçe ak bolmaz, köne düşman dost bolmaz (TNA, 1257). Kara keçe ak olmaz, eski düşman dost olmaz. Eski düşman dost olmaz (ADS, I, 285, 917).]

dost / bol-

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

### 1.2.2. Fiil + Zarf Fiil/ Yardımcı Fiil Yapısında

[İl agzın yığıp bolmaz, çelek agzın, bogup bolmaz (TNA, 1810). El ağzı büzülmez, çelik ağzı bükülmez. Elin ağzı torba değil ki büzesin. (ADS, I, 222, 873).]  
yığı / p bol-  
bogu / p bol-

### 1.2.3. Asıl Fiil ile Kurulan Fiil Öbekleri

[Altın gapılınıñ ağaç gapılä işi düşüpdür (TNA,211). Altın kapılının ağaç kapılıya işi düşer (ADS, I, 143,269).]  
işi / düşüpdür

### 1.3. Sıfat Tamlaması

[Aç tavuk düşünde darı görer (TNA, 25). Aç tavuk düşünde darı görür. Aç tavuk (düşünde) kendini buğday (arpa, darı) ambarında sanır (görür) (ADS, i, 113,62).]  
aç / tavuk

[Ak gün agardar, gara gün garardar (TNA, 117). Ak gün ağartır, kara gün karartır. (ADS, I, 127, 162).]  
ak / gün

gara / gün

[Akmak mihman öy eyesine hödür eder (TNA, 111). Ahmak misafir ev sahibini ağır1ar (ADS, I, 125, 147).]  
akmak / mihman

[Ayıpsız dost ızlan dostsuz galar (TNA, 392). Ayıpsız yar arayan (dost arayan) yarsız (dostsuz) kalır (ADS, I, 168, 443).]  
ayıpsız / dost

[Är övner, gural işler, iki nanı uran işler (TNA,432). El övünür alet işler, iki ekmeği vuran işler. Alet işler el övünür (ADS, I, 136, 217).]  
iki / nanı

[Bir ata dokuz oğlu eklär, dokuz ogul bir atanı eklämez (TNA, 628). Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez (ADS, 1, 193, 614).]  
bir / at

dokuz / ogul

bir / ata

[Bir başa bir göz besdir (TNA, 630). Bir başa bir göz yeter (ADS, I, 193,615).]  
bir / baş

bir / göz

[Bugünkü işini ertä goyma (TNA, 736). Bugünkü (akşamın) işi ni yarına (sabaha) koyma (bırakma) (ADS, I, 206, 708).]  
bugünkü / iş

bu / gün

[Çağrılan yire irinme çağrılmadık yire görünme (TNA, 772). Çağrılan (çağrıldığıın) yere erinme, çağrılmayan (çağrılmadığıın) yere görünme (ADS, I, 215, 760).]  
çağrılan / yire

çağrılan / yir

çağrılmadık / yir

[Daş düşen yerinde togtasın, gız baran yerinde (TNA, 853). Taş düştüğü yerde dönsün, kız vardığı yerde. Taş düştüğü yerde ağırdır (kalır) (ADS, L 443, 2374).]

daş düşen / yer

gız baran / yer

[Gar suvı gandırılmaz, övey ana dındırmaz (TNA, 1254). Kar suyu kandırmaz. Üvey ana derman olmaz. Kar susuzluk kandırmaz (ADS, L 285, 1337).]

övey / ana

[Gara keçe ak bolmaz, köne duşman dost bolmaz (TNA, 1257). Kara keçe ak olmaz, eski düşman dost olmaz. Eski düşman dost olmaz (ADS, I, 285, 917).]

gara / keçe

köne / duşman

[Goça buynuz yük däldir (TNA, 1475). Koça (öküze) boynuzu yük değil (olmaz) (ADS, I, 299, 1445).]

goça / buynuz

[Herki zadıñ öz vıgtı (mövrıti) bar (TNA, 1741). Her işin kendi vakti (müddeti) var. Her işin vakti var, horoz bile vaktinde öter (ADS, I, 260, 1154).]

herki / zad

[Kemsiz güzel bolmaz (TNA, 1966). Kusursuz güzel olmaz (ADS, I, 309, 1526).]

kemsiz / güzel

[Körün bar dilegi iki iki gözi (TNA, 2061). Körün var dileği iki gözü. Körün istediği iki göz biri ela biri boz (ADS, I, 305, 1491).]

iki iki / gözi

[Mıhman birinci gün gızıl, ikinci gün kümüş, üçüncü gün mis, dördüncü gün pis (TNA, 2115). Misafir birinci gün altın, ikinci gün gümüş, üçüncü gün mis, dördüncü gün pis. Misafirlik üç gündür. (ADS, I, 391, 2023).]

birinci / gün ikinci / gün

üçüncü / gün dördüncü / gün

[Oturan gız orunlı bolar (TNA, 2286). Oturan kız yerli olur. Oturan karı oğlan doğurmaz (BAAD, II, 177).]

oturan / gız

[Öten güne gün çapmaz (TNA, 2347). Geçen güne gün yetişmez. Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler (ADS, I, 284, 1236).]

öten / gün

[Sabır düybi sap altın, hovlukmak düybi sap-salkın (TNA, 2453). Sabrın sonu saf altın aceleciliğin sonu sepserin. Sabrın sonu selamettir (ADS, I, 418, 2194).]

sap / altın

[Tikensiz gül bolmaz, zähersiz bal (TNA, 2658). Dikensiz gül olmaz, zehirsiz bal. Dikensiz gül olmaz. (ADS, I, 241, 949).]

tikensiz / gül

zähersiz / bal

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

[Yağsı gep yılanı hinden çıkarar, yaman gep gıhçı gından çıkarar (TNA, 2801). İyi söz yılanı deliğinden çıkarır, kötü söz kılıcı kından çıkarır. Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (ADS, I, 444, 2380).]

yağsı / gep  
yaman / gep

[Yalnız goldan av çıkmaz (TNA,2852). Yalnız elden av çıkmaz. Bir (tek) elin nesi Var, iki elin sesi var (ADS, I, 195, 626).]

yalnız / göl

[Yaman ayaldan acdarha-da gaçıpdır (TNA, 2864). Yaman kadından ejderha da kaçmış. Yaman komşu, yaman avrat, yaman at, birinden göç, birini boşa, birini sat (ADS, I, 466, 2516).]

yaman / ayal

[Yatan öküze iym yok (TNA, 2910). Yatan öküze yem yok (ADS, I, 2539).]

yatan / öküz

[Yatan yılanın guyrugına basma (TNA, 2913). Uyuyan yılanın kuyruğuna basma (ADS, I, 454, 2454).]

yatan / yılanın guyrugu

[Yatar garın yazıklı (TNA, 2917). Yatan karın kabahatli. Yatanın yürüyene borcu vardır (BAAD, I, 203).]

yat-ar / garın

[Yeten acala çäre yok (TNA, 2978). Yeten ecele çäre yok. Ecel ile nikâhın günü şaşmaz (BAAD, I, 41).]

yet-en / acala

### 1.4. Tekrar Öbeği

#### 1.4.1. Aynen Tekrar Öbeği

[Dag dag bilen tapışmaz, adam adam bilen tapışar (TNA, 843). Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur (ADS, I, 227, 843).

dag / dag (bilen)

adam / adam (bilen)

[Dama dama köl bolar, hiç dammasa çöl bolar (TNA, 844). Damlaya damlaya göl olur, hiç damlamasa çöl olur. Damlaya damlaya göl olur (Aka aka sel olur.) (ADS, I, 228, 851).]

dama / dama

[Eder eder özüne eder (TNA, 1092). Eder eder kendine eder. Eden bulur, inleyen ölür (ADS, I, 217,840).]

eder / eder

[Hayvan ısgaşa ısgaşa insan soraşa soraşa (TNA, 1699). Hayvan koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe (ADS, I, 254, 1103).]

ısgaşa / ısgaşa

soraşa / soraşa

[Körün bar dilegi iki iki gözi (TNA, 2061). Körün var dileği iki gözü. Körün istediği iki göz biri ela biri boz (ADS, I, 305, 1491).]

iki / iki (gözi)

#### 1.4.2. Zıt Anlamlı Tekrar Öbeği

[Dost bilen yi iç emma alış beriş etme (TNA, 993). Dost ile ye iç ama alış veriş etme. (ADS, 1, 247, 997).]

yi / iç

alış / beriş

#### 1.5. Zarf Öbeği

[Az bolsun uz bolsun (TNA, 401). Az olsun uz (öz) olsun (ADS, I, 171, 466).]

az / bol-

uz / bol-

[Balık başından porsar (TNA, 473). Balık baştan kokar (ADS, I, 178, 509).]

başından / porsar-

[Çakılsız baran düşeksiz oturur (TNA, 773). Davetsiz gelen düşeksiz oturur (ADS, I, 299, 856).]

çakılsız / baran

düşeksiz / oturur

[Hayvan ısgaşa ısgaşa insan soraşa soraşa (TNA, 1699). Hayvan koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe (ADS, I, 254, 1103).]

ısgaşa ısgaşa (anlaşır)

soraşa soraşa (anlaşır)

## 2. Ekle Kurulan Öbekler

### 2.1. İsim Tamlaması

#### 2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

[Adamıñ yere bakanından gork, suvuñ sus akanından (TNA, 64). Adamın yere bakanında, suyun sessiz (yavaş) akanından kork (ADS I, 117, 85).]

adamıñ / yere bakanı

suvuñ / sus akanı

[İt itiñ guyrugını basmaz (TNA, 1903). İt itin kuyruğuna basmaz (ADS, 1, 275, 1263).]

itiñ / guyrugını

[Mollanın diyenini et-de, edenini etme (TNA, 2149). Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle) yaptığını yapma (ADS, I, 316; 1477).]

mollanın / diyenini

(mollanın) / edenini

[Öñ süreniñ burnı ganar (TNA, 2339). Önden gidenin burnu kanar. Önde giden Şam'da, arkada giden handa kalır (BAAD I, 180).]

öñ süreniñ / burnı

[Yatan yılanıñ guyrugına basma (TNA, 2913). Uyuyan yılanın kuyruğuna basma (ADS, I, 454, 2454).]

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

yatan yılanın / guyrugına

[Yekäniň ady çenden çykar (TNA, 2938). Tekin ady kenardan çykar. Tek durana tekne kadar yer vermişler (BAAD, I, 194).]

yekäniň / ady

[Yeriň yırtıgı yok, sözün sünügi yok (TNA, 2975). Yerin yırtığı yok, dilin kemiği yok. Dilin kemiği yok(ADS, I, 243, 961).]

yeriň / yırtıgı

sözün / sünügi

[Yetimiň hakı- belanıň oky (TNA, 2994). Yetimin hakkı belanın oku. Yetim hakkı yedi taşı deler (BAAD, I, 207).]

yeti miň / hakı

belanıň / oky

[Yüzi nurlunıň yüregi açık (TNA, 3165) Yüzi nurlunun yüreği açık. Yüzi güzel olanın huyu da güzel olur (ADS, I, 481, 2631).]

yüzi nurlunıň / yüregi

### 2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

[Açlık belasından tokluk belası yaman (TNA, 32). Açlık belasından tokluk belası yaman. Aç gezmekten tok ölmek yeğdir. (ADS, I, 110, 38).]

açlık / belasından

tokluk / belası

[Akmak mıhman öy eyesine hödür eder (TNA, 111). Ahmak misafir ev sahibini ağır1ar (ADS, I, 125, 147).]

öy / eyesine

[Adam alasy içinde, hayvan alasy dışında ( TNA, 37). Adamın (insanın) alacası içinde, hayvanın alacası dışında (ADS 1,116, 82).]

adam / alasy

hayvan / alasy

[Dağ başy dumansız bolmaz, ar başy hıyalsiz bolmaz (TNA, 833). Dağ başy dumansız olmaz, er başy hayalsiz olmaz. Dağ başından duman eksik olmaz (ADS, I, 226, 840).]

dağ / baş-1

er / baş-1

[Dost öyünde dırnak alma, düşman öyünde saç (TNA, 999). Dost evinde tırnak kesme, düşman evinde saç. Dost evinde başını bağla, düşman evinde tırmağını kes (ADS, I, 247, 995).]

dost / öyü

düşman / öyü

[Gar suvy gandırmaz, övey ana dındırmaz (TNA, 1254). Kar suyu kandırmaz. Üvey ana derman olmaz. Kar susuzluk kandırmaz (ADS, L 285, 1337).]

gar / suvy

[Goňşy iti goňşa üyrämez (TNA, 1487). Komşu iti komşuya ürümez (ADS, I, 300, 1449).]

goñşı / iti

[Guş ganatından kirey istemez, golan toynagından (TNA, 1610). Kuşkanadından kira istemez, yaban eşiği toynagından. Kuşkanadından kira istemez (ADS, I, 310, 1529).]

guş / ganatından

[Herki zadıñ öz vagtı (mövriti) bar (TNA, 1741). Her işin kendi vakti (müddeti) var. Her işin vakti var, horoz bile vaktinde öter (ADS, I, 260, 1154).]

öz / vagtı

[İl agzın yığıp bolmaz, çelek agzın, bogup bolmaz (TNA, 1810). El ağzı büzülmez, çelik ağzı bükülmez. Elin ağzı torba değil ki büzesin. (ADS, I, 222, 873).]

il / agzın

çelek / ağzın

[Mıhman mıhmanı gısganar, öy eyesi ikisiem (TNA, 218). Misafir misafiri istemez ev sahibi ikisini de (ADS, I, 391, 2024).]

öy / eyesi

[Sabır düybi sap altın, hovlukmak düybi sap-salkın (TNA, 2453). Sabrın sonu saf altın aceleciliğın sonu sepserin. Sabrın sonu selamettir (ADS, I, 418, 2194).]

sabır / düybi

hovlukmak / düybi

[Şir balası şir bolar (TNA, 2615). Arslandan (doğan) arslan olur (BAAD, I, 46).]

şir / balası

[Tañrı günü darıdan köp (TNA, 2632). Tanrının günü darıdan çok. Allah'ın günü ufak darıdan çok (BAAD, I, 39).]

Tañrı / günü

[Yel soñı yağış (TNA, 2950). Yelin sonu yağış. Rüzgârın ardı yağış, şakanın ardı döğüş (BAAD, I, 183).

yel / soñı

[Yigit sözi bir gerek (TNA, 3030). Yiğidin sözü bir gerek. Yiğidin sözü, demirin kertiği (ADS, I, 476, 2587).]

yigit / sözi

[Zer gadırını zergâr biler (TNA, 3116). Altının kıymetini (kadrini) somaz bilir (ADS, I, 143, 268).]

zer / gadırını

## 2.2. Fiilimsi Öbeği

### 2.2.1. İsim-fiil Öbeği

[Yassıdan soñ yatmak yağşı (TNA, 2902). Yatsıdan sonra yatmak gerek. Yatsıdan sonra oturmaya giden ya soğan yer, ya sögen (BAAD, I, 203).]

yassıdan soñ yat / mak

### 2.2.2. Sıfat-fiil Öbeği

[Alla diyen aç galar (TNA, 200). Allah diyen aç kalır. Allah diyen mahrum kalmaz (BAAD, I, 39).

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

Alla diy / en

[Är övner, gural işler, iki nanı uran işler (TNA,432). El övünür alet işler, iki ekmeği vuran işler. Alet işler el övünür (ADS, I, 136, 217).]

iki nanı ur / an

[Aş atana aş at, daş atana daş at (TNA, 263). Aş atana aş at taş atana taş at. Sana taşla vurana (dokunana) sen aşla (ekmekle, pamukla) vur, (dokun) (ADS, I, 421, 2217).

aş at / an

daş at / an

[Ayıpsız dost ızlan dostsuz galar (TNA, 392). Ayıpsız yar arayan (dost arayan) yarsız (dostsuz) kalır (ADS, I, 168, 443).]

ayıpsız dost ızl / an

[Bal dutan barmagını yalar (TNA,471). Bal tutan parmağını yalar (ADS, I, 179, 521).]

bal dut / an

[Çakılsız baran düşeksiz oturur (TNA, 773). Davetsiz gelen düşeksiz oturur (ADS, I, 299, 856).]

çakılsız bar / an

[Çıkmadık canda umut bar (TNA, 797). Çıkmadık canda umut var(dır) (ADS, I, 218,780).]

çıkmadık / canda

[Daş düşen yerinde ağır (TNA, 854). Taş düştüğü yerde ağırdır (ADS, I, 443, 2374).]

daş düş / en

[Güli govı görüän tikenine döz getir (TNA, 1632). Gülü seven dikenine katlanır (ADS, I, 247, 1044).]

güli govı gör / yän

[Hamama giren derlernän çıkmaz (TNA, 1669). Hamama giren terlemeden çıkmaz. Hamama giren terler, güveyi giren eller (BAAD, II, 53).]

hamama gir / en

[İdegsiz gelen düşeksiz oturur (TNA, 1784). Davetsiz gelen düşeksiz oturur (ADS, I, 197, 697).]

idegsiz gel / en

[Özi yıkılan ağlamaz (TNA, 2387). Kendi düşen ağlamaz (ADS, I, 358, 1778).]

özi yıkıl / an

[Serçeden gorkan darı ekmez (TNA, 2507). Serçeden (kuştan) korkandan ekmez. (ADS, I, 425, 2251).]

serçeden gork / an

[Son gelen aş batır (TNA, 2530). Son gelen aş banar. Sona kalan dona kalır(ADS, I,429, 2284).]

son gel / en

[Yaz yatan gış aklar (TNA, 2927). Yazın yatan kışın aklar. Yazın ağzını havaya açan kışın göğe bakar (BAAD, II, 88).

yaz yat / an

### 2.2.3. Zarf-fiil Öbeği

[Atıñ barka, yol gazan (TNA, 350). Atın varken yol kazan. Atın varken yol tanı, ağan varken el tanı (ADS, I, 162, 403).]

atıñ / barka

[Bay acıganda iyer garıp tapanda (TNA, 517). Zengin acıkınca yer, fakir bulunca yer (BAAD I, 91).]

bay acıg / anda

### 2.2.4. Şart-fiil Öbeği

[Ayda gelseñ ayak iyersiñ, günde gelseñ tayak iyersiñ (TNA, 383). Ayda bir gelsen ayak yersin, her gün gelsen dayak yersin. Ayda bir gelsen dostuna, kalksın ayaküstüne, günde bir gel dostuna yatsın sırt üstüne (ADS, I, 167,437).]

ayda gel / se-ñ

günde gel / se-ñ

[Ekmesiñ yıgmarşıñ urmasañ yıkmarsıñ (TNA, 1120). Ekmesen toplamazsın, vurmasın yıkmazsın. Ekmeden biçilmez (ADS, I, 217, 845).]

ekme / se-ñ

urma / sa-ñ

[Emgegi giren bolsa tábibe garşı geler. (TNA, 1150). Hastalanacaksa tabibe rastlar. İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir (ADS, I, 278, 1284).]

emgegi giren bol / sa

[Yoldaşıñ garga bolsa iyemiñ tezek. Yoldaşın karga ise yiyeceğın tezek. Kılavuzu karga olanın burnu boktan kalkmaz (kurtulmaz, çıkmaz) (ADS, I, 359, 1788).]

yoldaşıñ garga bol / sa

## SONUÇ

Türkmen Türkçesindeki sözcük öbekleri incelendiğinde varılan sonuçlar şunlardır:

1. Söz öbeklerinde olduğu gibi, Türkmen Türkçesi atasözlerinde temel unsur, yardımcı unsurdan sonra gelmektedir.
2. Söz öbekleri, Türkiye Türkçesiyle müşterektir.
3. Bağlama edatı ve pekiştirme edatı öbeğinde kullanılan "hem" Türkmen Türkçesinde -em şeklinde Türkiye Türkçesinden farklı şekilde ekleşerek görülmektedir.
4. En çok kullanılan öbek türü sıfat ve isim tamlamalarıdır.

5. *bilen*, *-a görä*, *-e garşı*, *-dan soñ*, *-la çekim edatları*; *-dA*, *-Am (hem)* pekiştirme edatı; *bol-*, *et-* yardımcı fiilleri *-p bol-* zarf-fiil + yardımcı fiil yapısı; *-mak* isim-fiili; *-An (yan)*, *-Ar* sıfat-fiili; *-ka*, *-anda* zarf-fiil; *-sA* şart eki Türkmen Türkçesi atasözlerinde sıkça kullanılan biçimbirimlerdir.

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

### KAYNAKLAR

- Akbayır, Sıdıka (2007). Cümle ve Metin Bilgisi, Pegem Yayıncılık: Ankara.
- Aktan, Bilal (2009). Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Alkaya, Ercan (2001). "Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 55-76.
- Altun, Mustafa (2004). "Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme", Akademik Araştırmalar Dergisi, 79-91.
- Armağan, Sebahat (2016). "Gagavuz Türkçesinde Kullanılan Aile ve Akrabalık Adlarının Deyim ve Atasözlerine Yansıma" The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3565>, Number: 48, p. 425-431, Summer II 2016.
- Atabay, Neşe, Sevgi Özel ve Ayfer Çam (2003). Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Papatya Yay.: İstanbul.
- Azımov, P. Bayliyev, H. (1959). Türkmen Dilinin Grammatikası (II. Bölüm Sintaksis) Türkmen Dilinin Grameri (II. Bölüm. Sentaks), Türkmen Dövlət Okuv Pedagogik, Aşgabat.
- Banguoğlu, Tahsin (2007). Türkçenin Grameri, TDK: Ankara.
- Baskakov, A. N. (1974). Çağdaş Türkçede Kelime Grupları, Moskova, (Çev. Oktay Selim Karaca), Kesit Yayınları: Ankara.
- Biray, Himmet (1985). Türkmen Şivesinin Sentaks Bakımından Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Burdurlu, İbrahim Zeki (1967). "Atasözlerinin Cümle Yapıları", Türk Dili, 508-513.
- Delice, H. İbrahim (2003). Türkçe Sözdizimi, Kitabevi: İstanbul.
- Erdoğan, Metin (2006). Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gökdayı, Hürriyet (2010). "Türkiye Türkçesinde Öbekler", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3.
- Guzıçıyev, T. (1984). Türkmen Dilinin Yazuv Yadigarlıklarında Yönekey Sözlömler. "Yazılı Türkmen Anıtlarında Basit Cümleler", Aşgabat.
- Gültekin, Mevlüt (2013). "Kırgız Atasözlerinin Cümle Yapısı Üzerinde Bazı Gözlemler", Turkish Studies, 1495-1509.
- Hamzaev, M. (1956). Türkmen Dilinde Kebir Eyercentli Koşma Sözlömlerinin Guruluşının Ayratınlıkları, "Dil ve Edebiyat İnstitutunun İşleri", I Goyberiliş, Aşgabat.
- Hamzaev, M. (1957). Türkmen Dilinde Soyuzsuz Düzmeli Goşma Sözlömler, "Dil ve Edebiyat İnstitutunun İşleri", II Goyberiliş, Aşgabat.
- Hamzaev, M. (1959). Türkmen Dilinde Soyuzsuz Düzmeli Goşma Sözlömler, "Dil ve Edebiyat İnstitutunun İşleri", III Goyberiliş, Aşgabat.
- Hamzayev, M. (1969). Türkmen Dilinin Morfologiyasının ve Sintaksisinin Meseleleri, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutu, Aşgabat.

- Hatipoğlu, Vecihe (1972). Türkçenin Sözdizimi, Ankara.
- Hıdıroğlu, M. H., (1947). Türkmen Dilindeki Posleloglar ve Oların Ulanılışları, Aşgabat
- Ibrayimov, A. (1958). "Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Yönekey Sözlemlerin Kebir Tipleri", Ilım Yazgıları, XIII. Goyberiliş, TDU.
- Ibrayimov, A. (1959). "Yönekey Sözlemlerin Tiplerinin Pikir Anladış Maksadı Boyunça Bölünüşleri", Ilımlı Yazgıları, XVI. Goyberiliş, TDU.
- Karaağaç, Günay (2009). Türkçenin Söz Dizimi, Kesit Yayınları: İstanbul.
- Karahan, Leyla (2004). Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay: Ankara.
- Kayasandık, Ahmet (1998). Türkmen Türkçesi`nde Cümle Yapısı (Syntax in Turkoman), Yüksek Lisans Tezi.
- Kerimoğlu, Caner (2014). Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi, TDK: Ankara.
- Koç, Nurettin (1996). "Türk Dilinde Öbek", Çağdaş Türk Dili, c. 19, Ekim, 3-9.
- Kükey, Mazhar (1975). Türkçenin Sözdizimi, Ankara.
- Kürenov, S.- Nurmuhamedov, A.- Sapayev, A. (1977). Türkmen Dilinde Yönekey ve Sorag Sözlemlerin İntonasiyası (Eksperimental-Fonetik Dernev), Aşgabat.
- Mammetyazov, B., Esenmuradov, N., (1983). Türkmen Nakılları ve Atalarsözi (TNA), Aşgabat.
- Muradov, A. (1977). Nepolniye Predlojeniya v Sovremennom Turkmenskom Yazıke, AKD.
- Nartıyev, N. (1980). Hâzirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma Sözlemin Gurluşı "Çağdaş Türkmen Dilinde Birleşik Cümle Yapısı" (I. Bölüm), Aşgabat.
- Nartıyev, N. (1981). Hâzirki Zaman Türkmen Dilinde Goşma Sözlemin Gurluşı "Çağdaş Türkmen Dilinde Birleşik Cümle Yapısı", (II. Bölüm), Aşgabat.
- Oruç, Birsal (2013). "Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesindeki Benzer Atasözleri", Türk Dünyası Araştırmaları, 1-10.
- Özkan, Mustafa, Veysi Sevinçli (2012). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, Akademik Kitaplar, Ankara.
- Özmen, Mehmet (2013). Türkçenin Sözdizimi, Karahan Kitabevi.
- Poseluyevskiy, A. P. (1943). Osnovı Sintaksisa Turkmenskogo Literaturnogo Yazıka, Aşgabat.
- Saparow, K. H., (1971). Poryadok Clenov Prostogo Prediojeniya v Sovremenom Turkmenskom Yazıke, Avtoreferat, "Çağdaş Türkmen Dilinde Basit Cümle Ögelerinin Düzeni, Tez Özeti" Askhabad.
- Sarıyev, G., (1972). Türkmen Edebi Dilinde Söz Düzümleri, Aşgabat.
- Sarıyev, G. (1980). Hezirki Zaman Türkmen Dilinde Yönekey Sözlemler, Aşgabat
- Sarıyev, Berdi, Güder, Nurcan (1998). Türkmencenin Grameri (III Sintaksis), Türk Dünyası Gençlerinin Mahtumkulu Yayın Birliği, Ankara: 1998.

## Türkmen Türkçesi Atasözlerinde Sözcük Öbekleri İncelemesi

- Sis, Nesrin (2005). "Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Journal of Turkish World Studies, Cilt: V, Sayı 2, S: 257-266.
- Şimşek, Rasim (1987). Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon.
- Taymas, Abdullah Battal (1968). Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler, TDK: Ankara.
- Usta, Halil İbrahim (2000). "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 579, 209-216.
- Uzun, N. Engin ve Aydın, Özgür (2006). "Sözdizim, Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar İçinde", ed. Ahmet Kocaman, Ankara: Dil Derneği, 63-76.